

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Ярославцева М.І.

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

Стаття присвячена проблемі становлення професійної самореалізації студентів. Дан аналіз авторськими методиками з вивчення критеріїв самореалізації особистості. Виділено критерії самореалізації особистості, охарактеризовано параметри та показники професійної самореалізації майбутніх педагогів дошкільних навчальних закладів з урахуванням специфіки їх підготовки під час педагогічної практики.

Ключові слова: самореалізація, професійна самореалізація, професіонал, критерії, показники, цінності, потреби.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Трансформація системи вищої освіти у зв'язку з інтеграцією у європейський освітній простір актуалізує проблему становлення відповідальної і самостійної особистості, яка зорієнтована в процесі навчальної діяльності на внутрішній, а не на зовнішній контроль, а в майбутньому зможе творчо вирішувати професійні завдання, гнучко реагуватиме на нові життєві обставини.

За таких умов проблема підготовки майбутнього педагога до професійної самореалізації набуває особливої актуальності. Можна констатувати той факт, що існують багато проблем, які відчуває фахівець на етапі свого входження в професійний соціум. Однією з таких є успішна його професійна самореалізація. У зв'язку з цим особливого значення набуває педагогічний супровід процесу формування професійної самореалізації студентів в період навчання у вищому навчальному закладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення та аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури свідчить про досить неослабну увагу вчених до становлення людини у професії, її успішне самоздійснення та самореалізацію.

Відкриття феномену професійної самореалізації студента – це досить нова сторінка психолого-педагогічної науки, тому що майбутньому фахівцю в процесі навчання надається новий статус незалежної, з високим творчим потенціалом особистості, яка перш за все має сподіватися на власні внутрішні сили, розум, знання, енергію. У наукових дослідженнях конструкт «професійна самореалізація» перетинається з такими поняттями як «професіоналізм» (Л. Анциферова, В. Бодров), «професійне самовизначення» (М. Пряжніков, О. Пряжнікова), «індивідуальний стиль діяльності» (К. Абульханова-Славська, Е. Клімов, Е. Львін). Професійна самореалізація як етап професійного розвитку розглядається в роботах Б. Ломова, В. Бодрова. Професійна самореалізація як мотив визначена у теоріях мотивації трудової діяльності (С. Рубінштейн, Д. Макгрегор та ін.). Розуміння В. Бодровим, Е. Клімовим професійної самореалізації як критерію професіоналізму пояснює формування спеціаліста-професіонала. Як частина життєвого шляху, професійна самореалізація визначається системою життєвих

сенсів, цілей, програм (А. Батаршев, Н. Пряжніков). Українські та російські науковці (К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, Г. Батіщев, О. Бондаренко, Ю. Вишневський, Л. Левченко, В. Муляр, В. Панок, Л. Рибалко, В. Роменець, С. Рубінштейн, Л. Сохань, Т. Титаренко, В. Шапко, І. Шемелюк) розглядають професійну самореалізацію як переважно свідомий, цілеспрямований процес розкриття й опрідметнення сутнісних сил особистості в її професійній діяльності. Узагальнюючи підходи до розуміння семантики поняття «професійна самореалізація» ми розуміємо професійну самореалізацію студента в навчальному процесі як свідоме, за власною ініціативою, прагнення до самопізнання, самовиявлення, самоздійснення, реалізації своїх можливостей у діяльності з дітьми в період проходження педагогічної практики, створення вагомих стосунків з вихованцями, керівниками-методистами, одногрупниками.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Високо оцінюючи значущість проведених досліджень з проблеми самореалізації особистості, треба зазначити, що професійна самореалізація студентів як теоретичний конструкт недостатньо точно визначена в науковій літературі. Відсутність однозначних трактувань пояснюється його складністю та многогранністю. Особливо це стосується методики оцінки професійної самореалізації студента під час проходження педагогічної практики у вищому навчальному закладі освіти. Саме тому пошук відповіді на питання вдосконалення оцінки професійної самореалізації студентів є актуальним, а його розв'язання позитивно впливатиме на процес поступового формування особистості майбутнього фахівця-професіонала.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення критеріїв самореалізації особистості студента; виявлення різноманіття її показників, що впливають на процеси становлення професійної самореалізації майбутніх фахівців з дошкільної освіти. Завдання нашого дослідження та даної статті виходить з мети і полягає у аналізі психолого-педагогічних досліджень проблеми критеріїв самореалізації особистості, виявлення методик їх визначення, характеристики основних показників самореалізації особистості з урахуванням специфіки професійної самореалізації майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. Визначення критеріїв самореалізації особистості є досить важливим аспектом проблеми становлення професійної самореалізації. Серед вітчизняних досліджень заслуговують на увагу тестові методики Ю. Альошиної, Л. Гозмана, М. Загики, М. Кроза (САТ – самоактуалізаційний тест) [1, с.91] та Н. Калини (тест опитувальник САМОАЛ) [5, с.285]. Критерії самореалізації особистості, які виділяють вищезгадані автори, мають багато загального.

Так, дослідники цих двох груп називають такий критерій, як орієнтація в часі, причому представники першої групи вважають його базовим. На їхню думку, цей критерій, насамперед, показує, наскільки особистість здатна жити сьогодні, не відкладаючи своє життя на «потім», а також характеризує, якою мірою вона відчуває нерозривність минулого, сьогодення й майбутнього.

Другий критерій самореалізації особистості, який показує ступінь незалежності цінностей і поведінки суб'єкта від зовнішнього впливу, дослідники вважають головним, базовим критерієм психічного здоров'я людини його цілісності й повноти. Причому, психолог Н. Калина називає його як автономність (особистість автономна, незалежна й вільна), а Ю. Альошина, Л. Гозман, М. Загика й М. Кроз – як підтримку (високий ступінь залежності). Розкривши зміст цих двох назв, можна сказати, що вони взаємно протилежні, але характеризують те саме якість особистості.

Третій критерій характеризує пізнавальні потреби людини. У самоактуалізаційному тесті він називається відношенням до пізнання й поділяється на пізнавальні потреби й креативність, а в запитальнику САМОАЛ Н. Калина, не даючи назви цьому критерію, виділяє два його окремі показники – потреба в пізнанні й креативність. Причому, пізнавальні потреби й потреба в пізнанні дослідники розуміють як ступінь виразності в людини прагнення до придбання знань про навколишній світ, а креативність вони характеризують як виразність творчої спрямованості особистості.

Наступний критерій відображає психічний стан і цілісність особистості. Н. Калина називає його аутосимпатією (це усвідомлювана позитивна Я-Концепція, яка служить джерелом стійкої адекватної самооцінки). Ю. Альошина, Л. Гозман, М. Загика й М. Кроз дають інша назва цьому критерію – самосприйняття – і розділяють його на самоповагу (здатність суб'єкта цінувати свої гідності) і самосприйняття (прийняття себе незалежно від оцінки своїх гідностей і недоліків).

У методиці САТ учені виділяють ще один критерій – міжособистісну чутливість, який розділяють на прийняття агресії (здатність ухвалювати своє роздратування, гнів і агресивність як природний прояв людської природи) і контактність (здатність суб'єкта встановлювати глибокі контакти з людьми). У запитальнику САМОАЛ Н. Калина як окремі критерії виділяє ще контактність і гнучкість у спілкуванні. Причому, психолог контактність розкриває так само, як і автори

першої методики, а гнучкість у спілкуванні вона співвідносить із наявністю або відсутністю соціальних стереотипів, здатністю до адекватного самовираження в спілкуванні.

Необхідно виділити ще один критерій самореалізації особистості – цінності. Причому, дослідники Ю. Альошина, Л. Гозман, М. Загика й М. Кроз цінності розділяють на ціннісні орієнтації й гнучкість поведінки.

Наступний критерій у методиці САТ – почуття. Він включає такі якості людини, як сензитивність до себе й спонтанність. Перша якість характеризує ступінь усвідомлення суб'єктом своїх потреб і почуттів, друге – якою мірою вони проявляються в поведінці. Н. Калина в запитальнику САМОАЛ як окремі критерії виділяє саморозуміння (ступінь чутливості, сенситивності людини до своїх бажань і потреб) і спонтанність (співвідносить із волею, природністю, грою, легкістю без зусиль), зміст яких має багато спільного із критерієм почуття.

Існує ще один критерій самореалізації особистості, який виділяють автори розглянутих нами методик. Так, Н. Калина називає його поглядом на природу людини, яка описує віру в могутність людських можливостей. Дослідники Ю. Альошина, Л. Гозман, М. Загика й М. Кроз пропонують свою назву критерію – концепція людини, який у свою чергу розділяють на уявлення про природу людини (здатність суб'єкта сприймати природу людини, у цілому як позитивну) і синергію (здатність до цілісного сприйняття світу й людей, розумінню зв'язаності протиріч).

У вітчизняних дослідженнях проблема критеріїв самореалізації особистості розглядається Ю. Вишневським, М. Гинзбургом, Н. Кленовою, Л. Левченко, А. Меренковим, В. Шапко та іншими. Критерії, які визначаються в їхніх дослідженнях, можна об'єднати в три групи: критерії, які характеризують якості людини; сукупність уявлень людини про себе, тобто самовірування; критерії, які визначають діапазон областей самореалізації й умови її прояву.

Так, до особистісних якостей можна віднести: компетентність, переконаність (Ю. Вишневський, В. Шапко) [3, с.90], сформованість здібностей до певних видів діяльності (А. Меренков) [8, с.119], організаторські здібності (Ю. Вишневський, Л. Левченко, В. Шапко) [3, с.90; 7], комунікативні здібності (Л. Левченко) [7].

До другої групи критеріїв можна віднести: самооцінку (Л. Левченко) [7], сприйняття й визначення яєчних якостей, визначення почуттів людини до себе, залежність від соціального середовища (І. Шемелюк) [11].

До складу третьої групи входять критерії, які М. Гинзбург визначає як простір і характер самореалізації [4], Л. Левченко – мотив досягнень [7], Н. Кленова – ступінь наближення індивідуальності до соціального типу (до єдиного для всього суспільства способу соціального буття) [6], Ю. Вишневський і В. Шапко – потребу особистості в постійному розширенні світогляду [3].

Таким чином, проблемою визначення критеріїв самореалізації особистості займалися багато

вітчизняних учених, хоча для деяких з них ця тема дослідження не була головною.

Проаналізувавши показники самореалізації особистості й врахувавши специфіку професійної самореалізації майбутніх педагогів дошкільних навчальних закладів (ідентифікація себе з педагогічною професією, взаємодія безпосередньо з дітьми дошкільного віку, можливість використання результатів наукових пошуків інших педагогів у практичній діяльності, оволодіння

авторськими методиками та педагогічними технологіями, опанування тактикою спілкування з дітьми та їх батьками, формування культури педагогічної діяльності, оволодіння методами та засобами діагностики дітей та інше) у своєму дослідженні ми будемо опиратися на ті, які, на нашу думку, найбільше повно характеризують здатність особистості до професійної самореалізації під час педагогічної практики з дітьми дошкільного віку (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії та показники професійної самореалізації студентів під час проходження педагогічної практики

Критерії	Показники
Автономність	незалежність цінностей і поведінки студентів від зовнішнього впливу; особистість вільна та автономна
Відношення до пізнання	прагнення студента здобувати знання про педагогічну професію, ефективні методики виховання та навчання, навколишній світ; потреба у професійному вдосконаленні; творча спрямованість особистості
Контактність	здатність встановлювати міцні й доброзичливі контакти з дітьми, їх батьками, педагогічним колективом базового дошкільного навчального закладу
Цінності	здатність студента розділяти цінності; здатність швидко реагувати на зміни педагогічних ситуацій; ставлення студента до професії на основі розуміння її самоцінності
Почуття	упевненість у собі; психологічне самопочуття і комфортність; здатність вільно виражати свої почуття
Самосприйняття	здатність цінувати власну гідність; прийняття себе, незважаючи на оцінку своїх гідностей та недоліків; уявлення про себе як професіонала з дошкільної освіти

Джерело: розробка автора

Проведена педагогічна діагностика в межах констатувального етапу педагогічного експерименту серед студентів випускних курсів факультету дошкільної та корекційної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради виявила специфічність їх професійних якостей та рівнів професійної самореалізації. Із 73 респондентів 15% мають значно високий рівень професійної самореалізації (творчий), 55% становлять групу з середнім рівнем (реконструктивний) і 30% мають значні проблеми у професійній самореалізації (репродуктивний рівень) в період проходження педагогічної практики.

Дослідження довело, що формування професійної самореалізації студентів вищого навчального закладу в умовах педпрактики – це процес, що вимагає багатоаспектної діагностики за відповідними критеріями та показниками. Результати дослідження підтвердили доцільність та позитивні можливості методики оцінки професійної самореалізації у проектуванні та реалізації розробленої технології.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в обраному напрямку. Узагальнюючи, відзначимо, що визначені критерії самореалізації особистості найбільше повно можуть розкритися під час вивчення процесу професійної самореалізації студентів в межах педагогічної практики. Щоб з'ясувати рівень професійної самореалізації студента, на нашу думку, досить простежити збільшення цих шести критеріїв. В окремих випадках ці збільшення мають досягати досить великого сплеску, який свідчить про природженого таланта до педагогічної діяльності. Тому визначені критерії дають можливість спостерігати за процесом професійної самореалізації майбутнього педагога на будь-якому рівні (репродуктивному, реконструктивному, творчому). Подальше вивчення проблеми бачиться у професійно-діяльнісному аналізі педагогічної практики студентів ВНЗ. Вважаємо, що з питань формування професійної самореалізації майбутніх педагогів на різних курсах навчання може бути отримана об'ємна інформація.

Список літератури:

1. Алешина Ю.Е. Социально-психологические методы исследования супружеских отношений / Ю.Е. Алешина, Л.Я. Гозман, – М.: – 1987. – 135 с.
2. Беленька Г.В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання / Ганна Володимирівна Беленька. Монографія. – К.: Світлич, 2006. – 304 с.
3. Вишневський Ю.Р. Самореализация личности в общественно-политической деятельности / Ю.Р. Вишневский, В.Т. Шапко // Социально-культурные предпосылки самореализации личности в социалистическом обществе. – Свердловск, 1983. – С. 88–107.
4. Гинзбург М.Р. Психологическое содержание личностного самоопределения / М.Р. Гинзбург // Вопросы психологии. – 1994. – № 3. – С. 43–52.

5. Калина Н.Ф. Тест по оценке уровня самоактуализации личности / Н.Ф. Калина // А. Маслоу. Психология бытия. – М., 1997. – 304 с.
6. Кленова Н.В. Всестороннее развитие и самореализация личности / Н.В. Кленова // Социально-культурные предпосылки самореализации личности в соц. обществе. – Свердловск, 1983. – С. 69–87.
7. Левченко Л.С. Творча самореалізація старшокласників у науково- дослідницькій діяльності шкіл нового типу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Левченко Людмила Степанівна. – Суми, 1999. – 211 с.
8. Меренков А.В. Моральный выбор и самореализация личности / А.В. Меренков // Социально-культурные предпосылки самореализации личности в соц. обществе. – Свердловск, 1983. – С. 118–127.
9. Носков В.И. Студент гуманитарного вуза: проблема личностной самоактуализации / В.И. Носков // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 2. – С. 42–44.
10. Солдатенко М. М. Теоретико-методологічні основи розвитку самостійної пізнавальної діяльності майбутнього вчителя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. М. Солдатенко. – К., 2007. – 40 с.
11. Шемелюк І.Я. Короткий індекс самоактуалізації та шкала ясності Я-концепції як показники особистісної зрілості / Шемелюк І.Я. // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – №6. – С. 26–27.

Ярославцева М.И.

Харьковская гуманитарно-педагогическая академия

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДИКИ ОЦЕНКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА ПО ДОШКОЛЬНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ

Резюме

Статья посвящена проблеме становления профессиональной самореализации студентов. Дан анализ авторским методикам по изучению критериев самореализации личности. Выделены критерии самореализации личности, охарактеризованы параметры и показатели профессиональной самореализации будущих педагогов дошкольных образовательных учреждений с учетом специфики их подготовки во время педагогической практики.

Ключевые слова: самореализация, профессиональная самореализация, профессионал, критерии, показатели, ценности, потребности.

Yaroslavtseva M.I.

Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy

WAYS IMPROVEMENT METHOD OF EVALUATION HROFESSIONAL SELF-REALIZATION OF FUTURE SPECIALISTS IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION

Summary

This article addresses the problem of becoming professional self-realization students. The analysis of the author's methods to study the criteria for self-realization. Identified criteria for self-realization, described parameters and indicators of professional self-realization of the future teachers of preschool educational institutions taking into account specificity their preparation during pedagogical practice.

Key words: self-realization, professional self-realization, professional is, criteria, indicators, values, needs.